

A SZÉKKUTASI EMLÉKHÁZ

Beszédem az ünnepélyes átadáson

**Tisztelt Államtitkár Úr, Polgármester Úr,
Kedves Őze Sándorné,
Kedves Székkutasi polgártársaim!**

A hely kijelölésétől az építkezés, átalakítás és berendezés fázisáig végigkövetve az Emlékház elkészülésének főbb részletét, elgondolkodtam azon, hogy szellemi és fizikai munkájával mennyi ember szorgoskodott rajta. Miért, és megérte-e ez a jelentős erőfeszítés, amely végső soron példát mutató létesítményt hozott létre? Mindarról, ami e falumúzeumban látható, hogy a tárgyak megszólaljanak, amikor a látogató belép, és megnézi a különös gyűjteményt, nem szokványos módon, hanem megtörtént példák alapján szeretnék szólni.

Egy település aktív működésének alapvető föltételei vannak, amelyek nélkül nincs fejlődés. Ezek nem egymás után következnek, ahogy itt sorolom, hanem mellérendelten fontos, és egyenlő értéket képeznek.

Említem a templomokat és a bennük szóló harangokat, amelyek az emberi élet három nagy sorsfordulóját, a keresztelést, házasságkötést és a búcsúztatást hirdetik; továbbá a temetőt, amely az élet fordított kegyeleti helye, ahol nemzedékek sorjáznak nyugalomra helyezve. Ezek együttesen jelentik a helység lelkét és lelkiismeretét.

A közigazgatási hivatalok, az egészségügyi és sportlétesítmények, a boltok, házak, utak, közművek, valamint a kenyeret adó munkahelyek működtetik és biztosítják a lakosság lüktető életét. Mind együtt alkotják a község testét fenntartó szívet.

Sorolom a gyermeknevelő és oktató óvodákat, iskolákat, a könyvtárat, a nemzeti hagyományokat őrző olvasókört, a kulturált szórakozóhelyeket, és azokat az emlékházakat, falumúzeumokat, amelyek évezredekre visszatekintve őrzik, fenntartják és továbbadják azt a szellemiséget, amelyet az itt élt emberek összegyűjtöttek, megőriztek és tanulságul hagynak a jövő nemzedékekre. Valamennyi szolgálja a hely agyát, amelyben az emlékezés és a kreatív alkotókedv születik.

Ha ezek közül bármelyik hiányzik, a test beteg, működőképessége megbomlik, vagy pusztulásra ítélt! A most távozott nyáron múlt 53 éve, hogy járom a vásárhelyi Pusztát. Figyelem, gyűjtöm Székkutas bel- és külterületének társadalmi, emberi változásait is. Ott voltam sorsfordító időkben, amikor megalakultak a szövetkezetek, meghirdették, hogy a településből szocialista mintafalut kell létrehozni, és mint megyei közegészségügyi ellenőr, jártam az idénykonyháktól az orvosi rendelőig mindazt a helyet, amelynek felügyeletével megbíztak. Közben készültek azok a dokumentumfotóim, amelyeket 1991 márciusában „Tanyák, emberek, sorsok” címmel, a Művelődési Központban, a vásárhelyi Mezőgazdasági Főiskola mutatott be.

Az egyik életkép-fotón konyhabelső látszik. Egy idős asszony ebéd után mosogat. A kép aláírása: „De mit eszünk holnap?” Hasonló helyzetben voltak a községben is ismert Papp Lukács ikrek: István és János, a Pusztta 809. számú

tanyájukban. Ők ugyanis dacoltak a rezsimmel, és nem voltak hajlandók a közösbe lépni. Kiszorították őket a Nagy Sóstó partjára, ahol legjobban a nád és a sás növekedik. Idős Gregus Máté is emlékezett a pusztai „Rossz-járásra”, ahol a szikes, gyöngye talajon csak bogáncs termett, és még ő is ott hagyta. Pappék itt kényszerültek élni. Egyáltalán, a székkutasi emberek zömének, akiknek a Pusztára jutott, sokkal keményebben kellett dolgozni, mint azoknak a gazdáknak, akik megfelelő minőségű termőfölddel rendelkeztek. Az emberi küzdőképességnek a diadala az, hogy itt egy olyan falu jött létre, amely immáron példát kezd mutatni az ez év januárjában létrejött „Vásárhelyi Pusztáért Szövetségbe” települt falvaknak.

Ez az Emlékház minden tárgyával és berendezett szemléltető terével azt az értéket jelöli, amit évezredek során itt minden természeti erővel dacolva, létrehoztak. Székkutas történelme kicsiben mindazt a teremtő korszakot megélte, amely a neolitikum agrártársadalmától a mába vezet. Akik itt nem telepedtek le, és nem termeltek, hanem gyűjtögetésből, vadászatból próbáltak fennmaradni, vagy hadászati rablóéletmódot folytattak, mint a szarmaták, mind elpusztultak, vagy beolvadtak.

Az 1970-es években, a Kápolna-dűlőben, a Kakasszéki-ér partján álló Lendvai tanyában találtam egy szinte ép, kézi őrlőkövet, amelyet gazdájának ekéje fordított ki, és bevitte az udvarába. Elkértem és most nyáron neki ajándékoztam az Emlékháznak. Ez a tárgy az itt élt rokonnép, a honfoglaló magyarságba beolvadt késő avarok hagyatéka. A kő szimbolikus értékkel bír. Valamikor ezen a kövön kenyérgabonát őröltek. Nekünk nincs erdőnk, folyónk, aranyat rejtő hegyünk, mint Verespataknak, amelynek kincséért immár nemzetközi gazdaságpolitikai harc folyik; de ne feledjük, hogy nálunk a búzát „Életnek” nevezték, amely a mi aranyunk, amiért — amíg világ a világ —, mindig irigyek fenekednek ránk, de az aranyrögöt nem lehet megenni, viszont az „Életből” készült kenyérből táplálkozni tudunk, és magunkat fönntartani. Úgy vigyázzon e malomköre a falu, hogy amíg birtokolja, addig a környező mezők nekünk teremnek.

Hódmezővásárhely anyaváros esetében az elszakadási mozgalmak a 19. sz. végén jelentkeztek. Jó példa erre a szomszédos Karodoskút-Pusztaközpont, amelyet a már törvényhatósági joggal rendelkező város kényszerűségből fejlesztett. Hasonló helyzetben jött létre Vásárhely-Kutas is. Ennek a pusztarésznek a történelme a középkorba nyúlik vissza. Az oklevelek a táj több részét hol Peres-, hol Veres-Kutasnak említik, de azon a területen, amelyet ma Székkutas birtokol, más települések, köztük templomos helyek is születtek, elpusztultak és soha többé nem épültek újjá.

A falu legújabb kori településtörténete a 20. század elején vette kezdetét, amikor egy rendkívül szorgos, nemcsak a családjáért, hanem a közösségéért is dolgozó, és jövőbe látó gazdaember, idős Gregus Máté korábbi földjeit cserélgetve, elérkezett Pósa-halomra, ahol az életrajzában úgy nevezi a megvásárolt sívó, fekete homokot, hogy „nem termett rajta más, csak

királydinnye”. Ebből mintagazdaságot fejlesztett. Éltrevalósága végett bekerült a vásárhelyi virilisek, vagyis a legtöbbet adózók közé. Ettől kezdve bármit tárgyalhatott a közgyűlés, tisztelt Máté bátyánk a végén fölállt, és a Kutas környéki pusztai lakosságnak fejlesztéseket kért.

Ha a város az ujját nyújtotta, ő a karjukat kérte. Így kapott a Pusztá vasúti megállóhelyet, állatrakodót, piactartási engedélyt, közigazgatási kirendeltséget, orvosi ellátást, bábastátuszt, bevezették a villamos áramot... Követni sem lehet, mennyit szorgoskodott, miközben saját erőből malmot építtetett, pálinkafőzdet működtetett. Fiamátéval és a többi gyermekével fajtiszta baromfiállományt nevelt, faiskolát létesített. A Kutasra betelepült lakosok számára közösen két templomot építettek, olvasókört alapított. Lett Hangya Szövetkezet, és tejgyűjtő. Az unokáinak saját iskolát hozott létre, ahol német nyelvet is kellett tanulniuk, és a gépírást elsajátítani. A gazdáknál jól teljesítő, külső munkaerő számára alapítványt hozott létre, és házasságkötésükkor szinte szülői ellátásba részesültek.

Így vált a vásárhelyi Pusztá egy jelentős részéből előbb Vásárhely-Kutas tanyaközpont, majd 1950-től Székkutas község. Ennek a pusztáalapító nagy egyéniségnek életéből vett fotókkal, korabeli és saját tárgyi berendezéssel találkozhatunk az Emlékház legjelentősebb szobájában.

Ami a második világháború után történt, azt jó, hogy idős Gregus Máté nem érte meg. Elindult a magán családi gazdálkodásról a közösségi termelésre, a szabadon választott, és több termelési rendszert magában foglaló gazdavállalkozásról, a szovjet mintájú, megalomán birtoknagyságú, közösségi munkára épülő kolhozrendszer kialakítása, ahol a tagot beállították egyik vagy másik termelői ágba, amelyből képtelen volt átlátni, hogy az egész szövetkezet merre halad. Csak a saját bőrén tapasztalhatta a kényszerítés brutalitását, a kollektivizálást megelőző fosztogatást, a megfizethetetlen adóztatást, a beadási rendszert, a dűllőbiztosok följelentéseit, a föld és tanya elvételét. Közismertté vált, hogy a Rákosiék pribékjei által létrehozott rendőrörs az ország egyik legbestiálisabb kényszerítő helye volt, amelynek szörnyűségeiről és következményeiről az átélt adatközlőim rémtörténetbe illő, megtörtént eseteket beszéltek el.

Nem volt véletlen, hogy ez a szellemi, lelki és fizikai prés válaszreakciót hozott létre. Elindult az az ellenállási mozgalom, amelynek fő szervezői az orosházi Blahó János kereskedő és a pósa-halmi ifjú gazdalegény, Kovács István voltak. A fegyveres ellenállást hirdető szervezkedés hamarosan a Pusztát is behálózta. A történelem fehérgárdista mozgalomként tartja számon, amelyről egyetemi tanár fia segítségével Óze Sándorné gyűjtötte, kiváló monográfiát írtak, és erről Ő fog összefoglalót adni. A történelekről itt csak egy eddig nem közölt saját tapasztalatomat említem.

Apám férfifodrász, anyám női szabó és varrónő volt. Ebben az időben, amikor őket is beterelték volna az ipari szövetkezetekbe, két választás volt, vagy ott dolgoznak tovább, vagy az egész család megmaradását veszélyeztető otthoni

kontárkodást választják, mivel iparendélyt nem adtak. Szüleim ez utóbbi, rögs utat járták. Anyám csak sötétedés után, este merete fogadni a kuncsaftokat. 1951 április első napjaiban, koraéjjel, Tunyogi Margit ismerős tanyai tanítónő kopogtatott be egy lefátyolozott, ismeretlen asszonnyal, aki végig szinte alig szólalt meg, csupán a könnyeit nyelte. Margit bemutatta barátnőjét, aki egy darab fekete kelmét nyújtott át, és csak ennyit mondott: „egybeszabott, hosszú gyászruhát szeretnék varratni.” A tanítónő a mértékvétel közben annyit árult el, hogy a vendégünk a fiát gyászolja. A kész ruha átvétele után derült ki, hogy ő, az édesanyja volt Kovács István fehérgárdista mártírnak, akit pár nappal korábban, a Csillag Börtönben fölakasztottak. Holttestét nem adták ki a családnak, hogy méltóképpen eltemethesse. Nagyon kérte, hogy saját érdekünkben sem beszéljünk arról, hogy nálunk járt. Többet nem láttuk. Azt hallottuk, hogy az akkor középkorú asszony élete második felét is lelki gyászban töltötte. Leplezése volt ez annak a kánnak, hogy szívét fekete szurokba mártva meggyújtották, és évtizedeket kellett neki a belsejében tomboló pokoli lángok között szenvednie.

A Székkutasi Faluház kiállítása méltó emléket állít a fehérgárdista mozgalom mártírjainak. Nagy szó, hogy még mindig él köztünk olyan hős, Rostás János, aki megszenvedte, de átvészelte ezt a korszakot.

A fehérgárdisták felszámolása, és egyáltalán, a múlt értékeihez ragaszkodó széles körű társadalmi réteg teljes tönkretétele, valamint a hazaárulással vádolt nemesek, katonatisztek, nagyiparosok, kereskedők és mások Orosháza felől a „Rossz-pusztára” történt kitelepítése — amelynek történelme máig föltáratlan — egybeesett a gazdairtással, amely „kulákküldözés” címen jól ismert. Székkutason ebből is országos elrettentő példát kellett kreálni. Az egyik szövetkezeti vezetőnek megtetszett Füvesi István gazda szépen gondozott tanyája, és felszólította, hogy takarodjon belőle, de ő ragaszkodott a jussához. Füvesi beteges ember volt, akit a szövetkezet lóistállójánál éjjeli őrként alkalmaztak. Megfigyelték, mikor megy ki a dolgát végezni. Ekkor az istállóba lopóztak, és néhány helyen felgyújtották. Több állat borzalmas kínhalállal bent égett, köztük vemhes kancák is. Mire percek alatt Füvesi előkerült, már az odarendelt, szörnyülködő szövetkezeti tagok meg akarták lincselni, és rögtön ott voltak a rendőrök is, akik a tömeg haragjától való megmentő szerepében megbilincselve elvitték.

A szentesi rögtön ítéző bíróságon, a közös vagyont megkárosító, bitang kulákat koholt vádjára alapján, vagyonfosztásra és halálra ítélték. Az ítélet súlyosságát megalapozva, előbb még a „Viharsarok” című lapban, aláírás nélkül, egy teljes oldalt írtak, a „dolgozó paraszt képében, a székkutasi Petőfi Termelőszövetkezetbe befurakodott kulákról”, akire, mint „kutyára bízták a szalonnát”. Bilka Pál, ismert véres tollú, inkvizítor újságíró, az MKP szócsövében, a Szabad Népből megismételte a vád hazugságait, az egész ország gazdatársadalmát megfenyegetve.

Szentesen a 20. században nem hajtottak végre akasztást, ott erre sem hóhér, sem akasztófa nem volt, ezekért azonnal kocsit küldtek Szegedre. A jármű visszafelé megpakolva, a rossz köves úton zötykölődve haladt. Lecsúszott róla és elveszett a bitófa, de nem vették észre. A lovakat vissza kellett fordítani. Karácsony előtt járt az idő, amikor korán esteledik, így az akasztást már szürkületben hajtották végre. Füvesi még a hóhér keze között is könnyörögve rimánkodott, hogy „ártatlan vagyok”, de mind hiába. Addig az egybegyűltek nem mehettek haza, míg végig nem nézték a borzalmat, és szemtanúként hírért nem vitték, hogy így jár az, aki a rendszer ellen mer lázadni!

Az Emlékházunk egyik legragikusabb szobája az, ahol az egykori akasztófa másolata látható. Figyelmeztető, mintegy felkiáltó jel ez mindenki számára, mit jelent, ha a hatalom méltatlanok kezébe kerül, akik a saját ösztönük szerint, fenevadként falják föl mindazokat, akik nekik nem rokonszenvesek.

A Füvesi-tanyába beköltözött az azt áhító szövetkezeti vezető, de nem sokáig lakta. Hamarosan végleg eltűnt a pusztai porondról. Időnként még lakták, de végül lakatlanná vált, sőt a történetek miatt a környéken a félelem azt váltotta ki, hogy a meggyilkolt szelleme visszajár, és bár volt, aki az épületeket néha karbantartotta, sokan nem mertek a közelébe sem menni. A nép úgy hívta, hogy „Szellemtanya”. Ekkortájt a Pusztán gyorsan szaporodott a szellemtanyák száma. Az eset azért is szomorú, mert, bár ebből a községből kívántak Kádárék az 1960-as évek elején szocialista mintafalut létrehozni, ez a járatlan út, az anyavárostól elszakítva, a lakosságot minden védelem nélkül hagyva, nem vezetett sehová.

Tudják, tisztelt hallgatóim, hogy az egészről mi a legszomorúbb tanulság? Hogy egy kis település, amelynek még csak kibontakozó története volt, de az legalább 1945-ig fejlődést eredményezett, a történelmi, társadalmi igában vergődve, csak a széthúzást és a pusztulást eredményezte. Mára éltető tanyai gazdaságok és, jelentős külterületi lakosság nélkül, az egyébként is zömében több munkát igénylő termőfölddel, a község haladásához nagyobb erőfeszítést és külső támogatást igényel.

De ez az Emlékház a jövő felemelkedésének zálogát is hordozza. Azzal, hogy az itt élő, jobsorsra érdemes emberek közösségi összefogását hirdelve, összeadták azokat az eszközöket, amelyeket korábban még ők is használtak, de szüleiktől, nagyszüleiktől örökölték, erősíti az együvé tartozást, és példát mutat, hogy ilyen, ma már korszerűtlen eszközökkel is — amelyek annak idején sok esetben a népi találékonyságot és kreativitást példázták — lehetett fejlődni.

Az egykori ONCSA-ház végén kialakított, korszerű körülmények között, de a múltat idéző termelő eszközökkel berendezett színben, az újjáéledő közösség részére hagyományos találkozási helyet megálmodó polgármester, és az ezt létrehozó szorgos kezek elültették a gondolatcserék, a társkapcsolatok kialakulásának, a majd itt elhangzó beszélgetések, műsorok, előadások számára szükséges kis palántát, amely a lakosság gondos ápolása következtében, az egész vásárhelyi Pusztának, és a környező falvaknak is példát adhat.

Nagy örömmel fogadtam a porta végén kialakításra kerülő kertet, amelyben majd a tájra oly jellemző, és nagy gazdasági értéket képviselő gyógynövények helyet kapnak. Ez a parcella szintén jelképes értékkel is bír, hiszen mutatja, hogy a fejlődés egyik fő ága lehet a termesztett gyógynövény hasznosítása, amelyhez az országos érdekelttségű és hírnévű Herbária Zrt. segítséget nyújt. Ezt Cirbusz Zoltán vezérigazgató úr személyesen megígérte.

Ez szintén kivételes, hiszen bizonyítani tudja, hogy nemcsak idénymunkáról van szó, hanem kora tavasztól késő őszig folyamatos gondozásról és begyűjtésről, majd a téli földolgozásról is biztosítja a munkásokat. A gyógynövénytermesztés sohasem lesz kivesző időtöltés, és a gyógyszergyárak nem tudják kiszorítani, mivel külön értéket nyújt az, hogy egy kis közösség maga állította elő. Nevelő hatása fölbecsülhetetlen, arról nem beszélve, hogy a növényekbe az itteni, pusztai talajon olyan összetételbe és minőségbe kerülnek a felszívott gyógyhatású vegyületek, amelyek minden máshol termelt, hasonló növényeket túlszárnyalnak.

Összefoglalva, ez az Emlékház a gyorsan terebélyesedő kezdet utáni sötét múltba történt hanyatlás végén, a jelen fejlődését hordozza, ezzel központi faluértékké válik, és a hatékony összefogással a közösség jövőjét érleli.

Használják reménységgel!

*